

Підсумки 152 етапу вікторини «Знаю Полтаву»

Монастир, заснований на честь перемоги зброї українського козацтва

Ще здалеку, коли підїжджаєш зі сходу до Полтави, привертає увагу ансамбль споруд, що розкинувся на мальовничому пагорбі. Хрестовоздвиженський монастир – хто не знає на Полтавщині про цю пам'ятку, історія якої сягає корінням у далеке минуле наших пращурів-козаків? Він розташований на одній з найвищих точок Полтави, тут кожен камінь дихає історією.

У 1650 році на честь перемоги зброї українського козацтва на чолі з Богданом Хмельницьким у битвах з польською шляхтою під Жовтими Водами, у яких брали участь і козаки Полтавського полку, з благословення митрополита Київського Сильвестра Косіва засновують Полтавську усамітнену обитель на честь Воздвиження Чесного і Животворного Христа Господнього. Новий монастир вирішили будувати на північний схід від Полтавської фортеці на високій горі, вкритій віковим дубовим лісом, який простягався на північ аж до чумацького шляху на Зінків і Гадяч. У цьому місці русло Ворскли заплавою найближче підступало до підніжжя гори і повновалося водами річечок Тарапуньки і Рогізної.

Будівництво очолив ігумен лубенського Мгарського монастиря Калістрат. За тогочасною старою тради-

цією полковники і козацька старшина дбали про церковне будівництво і насамперед монастирів. Фундаторами цієї святої справи стали полтавський полковник Мартин Пушкар, козацький старшина Іван Іскра, міщанин Іван Крамар та інші заможні громадяни, які внесли значні пожертви. Перші монастирські споруди зводилися з місцевої деревини на ділянці, розчищеній серед лісової гущавини, куди вела лише вузька стежина. З початку своєї історії Хрестовоздвиженський монастир був чоловічим та найпівденнішим серед полкових монастирів Гетьманщини XVII ст. До кінця XVII ст. всі споруди монастиря були дерев'яними, потім старий монастирський собор розібрали і 1689 року на кошти генерального писаря, а згодом генерального судді Лівобережної України Василя Кочубея почали мурувати новий. Будівництвом опікувалися гетьман Іван Мазепа і полтавський полковник Іван Іскра. Та,

попри це, роботи велися дуже повільно. У 1695 році монастир пограбували і спалили кримські татари. У 1708–1709 роках собор стояв ще без бань, а після страти 25 липня 1708 року Кочубея разом з відставним полтавським полковником Іскрою з 1709 року будівельні роботи припинилися зовсім.

Напередодні Полтавської битви монастир захопили шведи. У чернечих келіях недобудованого храму розмістився штаб Карла XII, а з гармат, зтягнутих на монастирське подвір'я, шведи обстрілювали бастіони Полтавської фортеці. На горі, поблизу лісу, праворуч шляху на Зінків, була встановлена російська артилерія. Саме тут, неподалік монастиря, за два дні до Полтавської баталії під час об'їзду аванпостів був поранений козацькою кулею в ногу король Швеції Карл XII.

Після вигнання шведів Хрестовоздвиженський собор у першій половині XVIII століття добудовував син

страченого Кочубея полтавський полковник Василь Кочубей (1727–1743). Освятили новозбудований собор у 1756 році. Мурований, потинькований, з шістьма опорними пілонами, що тримають систему склепін з сімома банями, висота найвищої 28 м. До речі, це єдиний збережений в Україні семикупольний храм. При довжині в 30 м загальна площа собору становить 366 кв. м. Внутрішнє оздоблення проводилося у другій половині XVIII ст. Чотирирусний іконостас, різьблений з липи і позолочений, виконав оштаківський майстер Сисой Шалматов. Цю реліквію знищили більшовики у 1933 році.

Домінантою монастирського комплексу і всього ландшафту північної околиці Полтави виступають Хрестовоздвиженський собор (кінець XVII – початок XVIII ст.), виконаний у стилі українського бароко, і найперша висотна споруда Полтави – надбрамна 47-метрова чотирирусна дзвіниця (1786 рік). Її спроектував у стилі пізнього бароко перший ректор Полтавської духовної семінарії, грек за походженням Никифор Феотоки. На жаль, імена архітекторів інших монастирських споруд до нашого часу не дійшли. Колись на дзвіниці було десять різновеликих дзвонів, найбільший, вагою 400 пудів, відлитий у 1797 році, а на четвертому ярусі – годинниковий механізм з курантами.

Саме Хрестовоздвиженський собор закарбувало фото сторічної давнини, надане на черговий етап вікторини, – розповід читач Сергій Зозуля. – 1920-ті роки – час революційних потрясінь і громадянської війни. Після Жовтневого перевороту 1917 року більшовицькі активісти кілька разів проводили експропріацію (вилучення), тобто грабували церковні цінності. У монастиря було відібране золоте, срібне та коштовне обрядове начиння, п'ять пудів сім фунтів 69 золотників срібла і прикраси. Також знищено головну монастирську святиню – ікону Пресвятої Богородиці, а мощі святих Амвросія і Афанасія забрали до Центрального Пролетарського (краєзнавчого) музею, де вони, вірогідно, згоріли під час пожежі у вересні 1943 року. За підозрою у контрреволюційній діяльності у 1923 році ченців розігнали, монастир закрили, а в його приміщеннях розмістили клуб залізничників і губернське архівосховище. У 1933 році монастирське подвір'я перетворили на дитячу трудову колонію НКВС. З частини її вихованців педагог-новатор Антон Макаренко сформував актив колонії ім. Дзержинського у маєтку Трепке в Ковалівці під Полтавою. Наприкін-

ці 1930-х будівлі монастиря передали педінституту під гуртожитки, їдальню та квартири викладачів. З 1942 року храм відновив діяльність уже як жіночий. Під час німецької окупації зазнав руйнувань. До 1956 року головний собор монастиря відбудували, а інші будівлі відремонтували. У повоєнні роки в обителі мешкало майже сто черниць і послушниць, прибулих з різних монастирів України. У 1960 році рішенням керівництва Полтавської області Хрестовоздвиженський монастир закривають удруге. Вранці 8 липня з монастирських церков познімали хрести, а приміщення передали під школу-інтернат для дітей з відставанням у розвитку, автомаїстерні та організації «Медтехніка». Тимчасові господарі історичних будівель не переймалися їх збереженням, у церквах повибивали двері, замість них нависли ворота для заїзду авто, а бездоглядні підлітки безперешкодно забралися на верхній ярус дзвіниці і спалили покрівлю.

Рішенням від 19 лютого 1990 року Полтавський облвиконком передав будівлі Хрестовоздвиженського монастиря Полтавському єпархіальному управлінню під жіночий монастир. І тільки через два роки полтавська «Медтехніка» спромоглася звільнити лише невелику частину приміщень. Усе монастирське подвір'я мало жахливий стан. Невідомо, за чиєю вказівкою був розгромлений унікальний некропіль з похованнями знаних релігійних діячів, благодійників і меценатів культури та освіти Полтавщини. Гранітні й мармурові пам'ятники, надгробки та хрести використовували для підвалів колгоспних комор. Відтоді минуло чимало літ. Знадобилася велика віра, значні кошти і тяжка праця, щоб відбудувати і повернути із забуття цю велику християнську святиню України. Протягом історії Хрестовоздвиженського монастиря будували і руйнували різні культурні споруди. Нині архітектурний ансамбль – пам'ятка національного значення і складається з Воздвиженського собору (1699–1709), дзвіниці (1786), братського корпусу (1886), будинку настоятеля (1889), Трапезної церкви (1886), господарського корпусу (кінець XIX ст.) та відновленої Троїцької церкви (1999).

Запитання до 153 етапу вікторини «Знаю Полтаву»: у якому мікрорайоні міста комунальники жваво ремонтують дорогу й тротуари?

Наші реквізити:

36000, м. Полтава, а/с 50, тел. 509-331, info_visnik@ukrpost.ua.

Андрій СТРИЛЕЦЬ

Запитання до 153 етапу вікторини «Знаю Полтаву»: у якому мікрорайоні міста комунальники жваво ремонтують дорогу й тротуари?